

A fordítások – fordítások

Sándor Pál Kosztolányitól kölcsönként szójátékkal *Fordítások – fordítások* címet adta a *Valóság*-ban megjelent elmefuttatásának. Írása logikai kuriózum-gyűjtemény, melynek beható ismertetése szétrobbantaná egy hozzászólás fájdalmasan szűk kereteit. Így hát csak néhány tétellel foglalkozom, és az érdeklődő olvasó figyelmét felhívom a teljes szövegre.

1. Sándor kifogásolja Marx tizenegyedik Feuerbach-tételének magyar fordítását: „A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat az, hogy megváltoztassuk”. Ez szerinte alapos torzítás, hiszen a német szöveg „nem veti itt fel azt a kérdést, hogy ki az, aki változasson”. Igaz, Sándor hallott már arról, hogy a többes szám első személy a magyarban általános alanyt is kifejezhet, de itt az eredeti nem él általános alannyal, tehát nyilván a magyarban sem erről van szó. (Ezek szerint a fordító akkor jár el akkurátusan, ha az eredeti szöveg nyelvtani szerkezetéhez is ragaszkodik.) Sándor szerint az idézett tételt „rossz magyarsággal – így kellene mondani: a feladat az, hogy megváltoztattassék”. És hogy kellene mondani jó magyarsággal? Ezt nem árulja el, viszont messzemenő ideológiai következményeket von le: „A magyar szövegből egyértelműen az tűnik ki, hogy mi, filozófusok vagyunk a hivatottak arra, hogy a világot megváltoztassuk.” Egyértelműen! Akkor miért nem „megváltoztassák” áll a „megváltozassuk” helyén? És miért éppen a filozófusokra vonatkoztatja Sándor Pál a többes szám első személyt – szerinte Marx kizárólagosan filozófusnak tekintette magát? Ha már nem lehet a „megváltoztassuk” az, ami – tehát általános alany –, akkor miért nem jelölheti egyszerre a forradalmárokat, a filozófusokat, a proletariátus képviselőinek csoportját? Azért nem, mert Sándor várakozóan be akarja bizonyítani, hogy nem a filozófusok, és nem is általában az értelmiség változtatja meg a világot. A magyar szöveg ármányosan elmosza ezt a törvényszerűséget, narodnyik ideológiát sugall. Tulajdonképpen Sándor Pálnak könnyű volna a dolga: Marx tétele alapján senki sem tulajdonított a filozófusok céhének világmegváltoztató szerepet; így hát ellenfél híján szabadon vitázhatna. De közbelpő ő maga, és megnehezíti a saját dolgát; még néhány idézetet húz elő tarsolyából, hogy megállapíthassa: „A marxi szöveg... forradalmi cselekvést, romantikus képzelgéseket idéz fel, amelyek alapján úgy véljük, hogy egyik oldalon vannak az eszmék alkotói, hősi tettek kezdeményezői, a példaképek, a másik oldalon a tömegek, akik magukévá teszik a meghirdetett eszméket...” Immár nem fordítások idézik fel ezeket a képzelgéseket, hanem a marxi szöveg; de kiből idézik fel? Egyes-egyedül Sándor Pálban, de benne is csak azért, hogy mélyebbre ásva a marxi szellemik, megcáfolja a képzelgéseket. E cáfolat során arra a megállapításra jut, hogy a tömeg is ad „filozófusok”-at, és példaként a munkásújítokat és feltalálókat nevezi meg.

2. A hatodik Feuerbach-tétel magyar szövegében az „Ensemble” szó helyén összesség áll. Ha Sándor csak azt állapította volna meg, hogy az „együttes” szó alkalmasabb volna, akkor nem vitáznék vele. De ismét jönnek a messzemenő következtetések: „Ez a tétel nagy nyomatékot adott azoknak a polgári filozófusoknak..., akik... azzal a váddal vagy szemrehányással illeték a marxizmust, hogy az csupán az általánossal foglalkozik, és elhagyja az egyént.” Példaként a következő sorban Sartre-t hozza fel. Filozófusunk itt megoldhatatlan dilemmába kerül: vagy csakugyan a tétel – tehát Marx szövege, az „Ensemble” szó okozta a galibát, ez esetben a fordítót rehabilitálni kell; vagy a magyar szöveg a ludas – ebben az esetben viszont azt kellene feltételeznünk, hogy Sartre és a marxizmus többi nyugati bírálója nem németül és nem is franciául olvasta Marxot, hanem magyarul. Ez jóleső gondolat, még akkor is, ha mélyen lesújt a szegény, hogy megmétélyeztük a polgári filozófusokat.

3. Marx – mint Sándor Páltól megtudjuk – a *Gazdasági-filozófiai kéziratok* megírásának idején még „szinonimaként, illetve együttesen” használta a „külsővé-idegenné válás” kifejezést: ha ezt felbontjuk, „ez a felbontás egyben választ ad a mai elidegenedés-vita fő problémájára”. Szomorú hír ez: sohasem kapjuk meg erre a döntő kérdésre a választ. Ugyanis a „külsővé-idegenné válás” helyén a német szövegben egy szó áll: „Entäusserung”. Ez nem bontható fel tovább. Sándor Pál, a fordításokat bírálva, elmulasztotta megnézni az eredeti szöveget. A hibát tetézi, hogy Marx már idézett művében is élesen megkülönböztette egymástól az elidegenedést és az eltárgyasulást, amelyre Sándor a „felbontást” építi. Így hát tanácsosabb, ha az elidegenedésről vitázva, a „felbontás” helyett inkább az eredeti szöveghez folyamodunk.